

УДК 378.091.21:159.9

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-6>

ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Пермінова Людмила Аркадіївна,
доктор філософії з педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
імені професора Є. Петухова
Херсонський державний університет
perminova@i.ua
orcid.org/0000-0002-6818-3179

Метою статті є бажання привернути увагу до психологізації освітнього процесу у вищій школі, зокрема в умовах воєнного стану, визначити актуальність формування емоційного інтелекту як умови адекватного психологічного стану здобувачів вищої освіти. Методами дослідження обрано теоретичні та емпіричні загальнонаукові методи (аналіз, синтез, спостереження, систематизація, узагальнення). У статті створено спробу обґрунтувати проблему розвитку емоційного інтелекту у здобувачів вищої освіти. Як відомо, емоції відіграють важливу роль у діяльності людини у будь-якому віці, особливо у напружені періоди життя. У дослідженні доводиться, що переживання тих чи інших емоцій і почуттів впливає на формування особистості здобувача, на перебудову його поглядів, відношення до дійсності. Змістова характеристика емоційного інтелекту відображає спрямованість особистості на успіх. Різні трактування зазначеного феномену дозволяють констатувати, що життєвий успіх людини, особистий та професійний, залежить від уміння розуміти емоційний стан свій та інших і організовувати позитивний діалог з адекватними емоціями. У статті наголошується на необхідності урахування особливостей емоційного інтелекту його формування в контексті навчання здобувачів вищої освіти. І як результат – може забезпечити професійну успішність у майбутньому. Автором звертається увага на обґрунтування результативності запровадження дисципліни «Емоційний інтелект: реалізація в умовах онлайн-навчання», актуальність змісту якої – ознака часу. Зазначимо, що за результатами діагностування біля 14 % здобувачів з високим рівнем емоційного інтелекту. Вони виказали схильність до емпатії, навички перебування в різних ситуаціях спілкування, емоційної експресивності, самостійності у прийнятті рішення, адекватної поведінки. На жаль, цей відсоток недостатньо високий, тому формування особистості з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту є проблемою часу. Ми надійшли таких висновків. Від сформованості уміння розуміти емоційне забарвлення поведінки як своєї, так й інших, залежить прояв певних навичок управління емоційним станом у проблемних ситуаціях. Емоції допомагають у реалізації професійного становлення випускників закладів вищої освіти. Практичний досвід, результати спостереження та узагальнення матеріалів опитування свідчать про необхідність вирішувати проблему розвитку емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, емоції, емоційний інтелект, емоційна компетентність, організація освітнього процесу.

PSYCHOLOGIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS AND FEATURES OF EDUCATION OF HIGHER EDUCATION

Perminova Lyudmila Arkadyevna,
Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy, Psychology and Educational Management
named after Prof. E. Petukhov
Kherson State University
perminova@i.ua
orcid.org/0000-0002-6818-3179

The aim of the article is to draw attention to the psychologization of the educational process in higher education, in particular in martial law, to determine the relevance of the formation of emotional intelligence as a condition of adequate psychological status of higher education. Theoretical and empirical general scientific methods (analysis, synthesis, observation, systematization, generalization) are chosen as research methods. The article attempts to substantiate the problem of emotional intelligence development in higher education. Emotions are known to play an important role in human activities at any age, especially during stressful periods of life. The article attempts to substantiate the problem of emotional intelligence development in

higher education. Emotions are known to play an important role in human activities at any age, especially during stressful periods of life. The study proves that the experience of certain emotions and feelings affects the formation of the applicant's personality, the restructuring of his views, attitudes to reality. The essence of emotional intelligence is associated with professional and individual success. Different interpretations of the content and structure of emotional intelligence allow us to state that a person's life success, personal and professional, depends on the ability to understand the emotional state of oneself and others and direct joint interpersonal interaction to positive solutions to practical problems. The article emphasizes that taking into account the peculiarities of emotional intelligence, its formation in the context of professional development of the future specialist, can ensure professional success. The author draws attention to the justification of the effectiveness of the discipline "Emotional Intelligence: Implementation in the context of online learning", the relevance of the content of which is a sign of the times. Note that according to the results of diagnosis, about 14 % of applicants with a high level of emotional intelligence. They are characterized by a well-developed ability to understand emotions, the ability to behave adequately in a social environment, are characterized by expressiveness, emotional focus on others, which is manifested in communication and behavior in general. Unfortunately, this percentage is not high enough, so the formation of a person with a high level of emotional intelligence is a problem of time. We came to the following conclusions. The manifestation of certain skills of managing the emotional state in problematic situations depends on the formation of the ability to understand the emotional color of behavior, both their own and others. Emotions help in the realization of professional development of graduates of higher education institutions. Practical experience, the results of observation and generalization of survey materials indicate the need to address the development of emotional intelligence of higher education.

Key words: *applicants for higher education, emotions, emotional intelligence, emotional competence, organization of the educational process.*

Вступ. Останнім часом у зв'язку з воєнним станом відбулося багато змін в організації навчання здобувачів вищої освіти. Зокрема, більшість вишів перейшли на дистанційну форму навчання, з використанням синхронної або асинхронної моделі освітньої взаємодії. Досвід такого навчання педагогами засвоєний ще під час пандемії. Педагоги чітко усвідомлюють, що вибір платформи, графік прямих трансляцій, формат занять – найважливіша частина організації освітнього процесу. Безумовно, педагог має все прорахувати наперед, визначити педагогічну доцільність обраного інструментарію, емоційну забарвленість спланованих занять тощо. У свою чергу, це спонукає викладачів змінити технологічні прийоми проведення занять, зокрема підвищити рівень психологізації освітнього процесу.

Метою статті є бажання привернути увагу до психологізації освітнього процесу у вищій школі, зокрема в умовах воєнного стану, визначити актуальність формування емоційного інтелекту як умови адекватного психологічного стану здобувачів вищої освіти.

Дійсним викликом для викладачів закладів вищої освіти стали зміни формату спілкування. Хоча досвід проведення занять у дистанційному режимі був достатнім, але психологічний стан здобувачів у воєнні часи дуже негативно вплинув на організацію і проведення занять. «Широкого застосування набуло створення проблемної ситуації, звернення до слухачів і одержання зворотного зв'язку, порівняння, конкретні приклади, реферування літературних джерел, стимулювання слухачів до активно дискусії з лектором, аналіз

переваг і недоліків матеріалу, що розглядається, проєктів і пропозицій, побудова гіпотез, використання відеотехніки для демонстрації, підтвердження різних поглядів, діаграм, альтернативного пояснення особливо складних проблем, залучення до пошуку необхідних рішень, використання слайдів, звернення до особистого досвіду студентів тощо» (Активізація навчального процесу, 2010). Подібні виклики для організаторів начального процесу у вищій школі вимагають переосмислення змісту психолого-педагогічної складової освіти. Однак, як стверджує Петрунко О., «...спостерігається реальний супротив психологізації з боку спільноти, прихований за гучними деклараціями на її підтримку» (Петрунко, 2012). На нашу думку, актуалізується проблема психологізації освітнього процесу, виникає необхідність посилення психолого-педагогічної складової частини в освітніх програмах підготовки педагогів.

Результати та дискусії. Як відомо, навчання в більшості закладах вищої освіти розпочалося 14 січня. Навчання практично перейшло в режим дистанційної форми, що загострило питання спілкування, індивідуалізації навчання, сприйняття інформації. Це стало важливим викликом, у тому числі, й до відповідної психологічної підтримки тих, хто навчається.

Але з початком війни психологічний аспект в навчанні різко загострився. Потреба у психологічній підтримці виникла практично в кожній людині. Тому викладачі під час проведення занять намагаються більше спілкуватися, вказувати свої позитивні почуття до здобувачів освіти.

Слід зазначити, що «психологізація, або посилення психологічної складової педагогічної освіти, передбачає активацію обох однаково важливих компонентів цієї складової частини – об'єктивного (що об'єднує когнітивний та технологічний аспекти) і суб'єктивного (що об'єднує мотиваційний, емоційний, ставленнєвий, ціннісний та інші, власне психологічні, аспекти)» (Петрунько, 2012).

Водночас науковці звертали увагу на посилення розвитку психологічної компетентності педагогів. Наприклад, Л. Турчина визначає причини виникнення в освітньому процесі даної проблеми (Турчина, 2017), серед яких – скорочення кредитів дисциплін психології та педагогіки. Важливим напрямком професійної підготовки здобувачів вищої освіти є їхня підготовка до здійснення майбутньої професійної кар'єри. Як відомо, майбутній педагог має низку компетентностей, за результатами сформованості яких його можна вважати конкурентоспроможним. Безумовно, серед таких компетентностей є й психологічна. Майбутній фахівець обов'язково буде спілкуватися, уникати конфліктів, будувати свою кар'єрну траєкторію, що вимагає відповідних психологічних знань і умінь.

Однак здобувачі знаходять вихід із ситуації, зокрема вони обирають додаткові курси (за вибором студента), які допоможуть дістатися додаткової інформації для якісного формування їхньої професійної компетентності та покращення у майбутньому свого статусу на ринку праці. Серед таких є дисципліна «Емоційний інтелект: реалізація в умовах онлайн-навчання» для здобувачів магістерського рівню першого курсу, яка спрямована на формування у майбутніх магістрів цілісного й системного розуміння психолого-педагогічних проблем становлення особистості та професійної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах вищого закладу освіти, зокрема в умовах онлайн-навчання; осмислення психологічних закономірностей і умов ефективності процесу професійної освіти у виші засобами реалізації емоційного інтелекту; забезпечення засвоєння практичних навичок самореалізації в освітньому процесі, конкурентоздатності під час побудови кар'єрної сходинки. Результат опанування дисципліни передбачає ознайомлення здобувачів вищої освіти з основними поняттями, історичними фактами проблематики емоційного інтелекту; здобувачі набувають навичок організації навчально-виховного процесу з урахуванням врегулювання емоційних станів; зможуть розвинути уміння уникати конфліктів, володіти мімікою і пове-

дінкою під час дистанційного навчання тощо. Як вважає С. Загурська, «із цієї позиції актуалізується значення психолого-педагогічної підготовки вчителя, що передбачає формування глибоких людинознавчих знань, комунікативних умінь та компетенцій у сфері людських відносин, які визначаються з урахуванням особливостей спеціальностей» (Загурська, 2018: 17).

Слід зазначити, що освітній процес є за соєю суттю емоційним. Від тих, хто навчає, й тих, хто навчається, кожній емоції передують пізнання, оцінка, судження, зокрема на рівні практики. Тому хочемо звернути увагу на важливість формування емоційного інтелекту в межах суб'єкт-суб'єктного освітнього процесу.

Абсолютно безперечною є думка І. Зязюна, який вважав «професію педагога найбільш наближеною до психології, оскільки педагогічна діяльність педагога спрямована на людину, на її розвиток (...педагог зустрічається з живою психікою суб'єкта). Як педагог так і здобувач освіти постійно перебувають в активній суб'єкт-суб'єктній взаємодії, постійно здійснюють ціннісно-смісловий обмін, що спричиняє сумісні трансформації, отже, дія, взаємодія повинні стати домінуючими об'єктами дослідження психопедагогіки. Саме в цій площині може бути зрозумілою роль педагога у навчально-виховному процесі» (Зязюн, 2012).

Ураховуючи специфіку майбутньої діяльності фахівців, сучасні вимоги до якості сформованості компетентностей, дистанційну форму навчання (синхронну, асинхронну), сучасний освітній процес відбувається в режимі високої відповідальності за результати як викладача, так і здобувача вищої освіти. Таким чином, організація взаємодії суб'єктів освіти базується на компетентності, відповідальності за результати самопідготовки, самоорганізації, психологічного і фізичного здоров'я, особистісних, професійних, психологічних якостей кожного. Що стосується емоційного інтелекту, то сьогодні вже існує багато наукових досліджень цього феномену. Зокрема, на думку вчених, «Д. Гоулман визначив значущість поняття «емоційний інтелект» як провідну детермінанту успіху життєдіяльності, водночас запропонувавши шляхи до опанування такими особистісними властивостями, як самоконтроль, наполегливість, самомотивування на діяльність, розуміння власних емоцій та емоцій інших, що можна врахувати в побудові спілкування з оточуючими» (Руденко, 2017: 46–48).

Сьогодні існує багато моделей емоційного інтелекту, але для вивчення обраної

дисципліни ми звернулися до моделі Р. Бар-Она. Він «спробував виміряти емоційний інтелект, пов'язавши його розвиток із проблемою якості життя людини. У його розумінні емоційний інтелект визначається сукупністю емоційних і соціальних знань та здібностей, які обумовлюють загальну здібність ефективно взаємодіяти з оточенням. Автором створено модель емоційного інтелекту, яка складається з п'яти факторів: інтраперсональні якості (здатність до розуміння себе та вираження своїх почуттів), інтерперсональні здібності (здатність сприймати, розуміти інших людей та взаємодіяти з ними), адаптивність, управління стресами та загальний настрій» (Бреус, 2015).

Практично нами це враховано у програмі дисципліни «Емоційний інтелект: реалізація в умовах онлайн-навчання», зміст якої складається з двох модулів (перший складає більш теоретизований матеріал, другий – спрямовує на розвиток емоційної компетентності здобувачів освіти). Послідовність опанування тем дозволяє створити цілісну картинку самореалізації здобувачів вищої освіти в навчальному процесі.

У свою чергу, викладач має усвідомлювати, що проведення занять вимагають від нього високого рівня компетентності. Часто можна спостерігати те, що викладач розуміється як формуються знання, уміння та навички, але дуже часто не звертає увагу на те, як створювати емоційно забарвлене заняття, тобто збуджувати фантазію, інтуїцію, емоції тих, хто навчається.

Ми погоджуємось, що «найкращим каталізатором підвищення емоційного фону занять є застосування у викладацькій практиці гуманістичної психології навчання, яка припускає перебудову навчання за такими напрямками: створення психологічного клімату довіри у межах суб'єкт-суб'єктних відносин, забезпечення співробітництва у прийнятті рішень між усіма учасниками освітнього процесу; актуалізація мотиваційних ресурсів навчання; розвиток у викладачів особливих індивідуальних настанов, які найкраще відповідають гуманістичному навчанню (загалом гуманістична психологія припускає наявність у викладачів своєї «педагогічної філософії»)» (Вплив емоцій, 2015). «До цієї системи цінностей входять переконання в особистій гідності кожної людини, у важливості і значущості для кожної людини здібностей і можливостей довільного вибору, удосконалення, відповідальності за свої вчинки, творчого і радісного навчання» (Вплив емоцій, 2015).

Під час спостереження за процесом впливу емоційності на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти постає

питання, зокрема, за якими ознаками, якими критеріями можна це визначити.

Безпосередньо спілкування з викладачами, аналіз проведених занять із аспірантами показав, що рівень навчально-пізнавальної активності здобувачів характеризується суб'єктивністю. Як правило, викладачі судять про активність студентів за кількістю правильних та повних відповідей на запитання викладача, їхньою готовністю брати участь на всіх етапах заняття з власного спонукання, а також за кількістю додаткових питань викладачеві. Тобто викладачі враховують переважно лише зовнішні ознаки прояву активності студентів. Щоб змінити таку ситуацію, необхідно врахувати умову створення емоційного фону заняття. Для цього у викладачів обов'язково мають бути сформовані навички створення відповідного емоційного забарвлення заняття, реалізації гуманістичного підходу до організації освітнього процесу. І як результат, емоційне збагачення лекційних занять знімає зайву напругу думки і пам'яті у здобувачів освіти, створює приємні почуття й радісні переживання від успішної діяльності, забезпечує відсутність перевантаження і збереження психічного здоров'я особистості. «Недооцінювання емоційних проявів під час процесу навчання призводить до труднощів у запам'ятовуванні та збереженні інформації здобувачами освіти» (Ковалькова).

Виявлення позитивної практики розвитку емоційного інтелекту здобувачів першого рівню магістерської підготовки педагогічних спеціальностей було здійснено за допомогою серії запитань, зокрема, «Зустрічали Ви у освітньому процесі поняття «емоційний інтелект»?», «Звертаєте Ви увагу на емоції інших?», «Які емоції відчуваєте під час складання складного завдання, іспиту тощо?», «Допомагають Вам емоції при спілкуванні, побудові діалогу?», «Як Ви розумієте зміст поняття «емпатія»? тощо. Узагальнення відповідей дало такі результати: 84% респондентів не знали змісту поняття «емоційний інтелект», проте 72% розуміли зміст і сутність поняття «емпатія». Понад 23% стверджували, що позитивні емоції допомагають у спілкуванні, а 13% вміють контролювати свій емоційний стан, що надає можливість вести діалог. 93% здобувачів назвали «страх» як негативну емоцію, яка домінувала під час відповіді на заняттях та складання іспитів, коли вони вчилися на першому курсі бакалавріату, значно нижчий відсоток (41%) залишається у студентів першого курсу магістратури.

Цікаві відповіді ми отримали на запитання «Як емоції пов'язані з успішністю

в навчанні?». Здобувачі відверто зазначили, що успішність та неуспішність у навчанні залежать від комплексу емоцій, відповідного емоційного стану, від створення ситуації успіху, яка є домінуючим показником успішності освітнього процесу. До речі, 87% респондентів віддали провідну роль особистості викладача в освітньому процесі. Тобто від того, як ставиться до здобувача викладач, які емоції він виказує під час проведення занять, в якому тоні організовує спілкування, напряму залежить успішність просування індивідуальною освітньою траєкторією того, хто навчається.

За результатами діагностики «емоційного інтелекту за Н. Холлом одержані такі результати: високий рівень склало біля 14% респондентів, які виказали прояв позитивних емоцій, гарне самопочуття, адекватну самооцінку, позитивне ставлення до себе й своїх вчинків, прояв емпатії, стремління до сягати успіху. У здобувачів з низьким рівнем ярко виражені негативні емоції, тривожність, негативне ставлення до інших, знижений рівень самооцінки. На наш погляд, це зумовлено соціальним станом.

Тому вважаємо доречним наголосити на тому, що сьогодні відбувається в державі. Ураховуючи воєнний стан, здобувачі звернули увагу на можливість вираження комплексу абсолютно різних емоцій, найбільш сильний вияв яких може викликати комплексну фізіологічну реакцію «стресу». Практично кожний другий виявив бажання взяти участь у консультаціях, де викладач (психологічна служба) надасть конкретні рекомендації подолання відчуття стресового стану.

Осмишуючи результати опитування, можна сказати, що проблема формування емоційного інтелекту є обов'язковою складовою частиною професійної підготовки фахівців.

Висновки. Емоційний інтелект є важливим складником у будь-якій професії, зокрема в педагогічній, яка пов'язана зі спілкуванням, саморегуляцією, відповідальністю, емпатією. Від сформованості уміння розуміти емоційне забарвлення поведінки як своєї, так і інших, залежить прояв певних навичок управління емоційним станом у проблемних ситуаціях. Емоції допомагають у реалізації професійного становлення випускників закладів вищої освіти.

З іншого боку, емоційний складник освітнього процесу значно підвищує зацікавленість, впевненість у собі, свободу вибору, відповідальність тощо, за рахунок чого у штучно створеній ситуації успіху здобувач має змогу в самовираженні, самоорганізації, що призводить до позитивного кінцевого

результату. Практичний досвід, результати спостереження та узагальнення матеріалів опитування свідчать про необхідність вирішувати проблему розвитку емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти. У подальшому дослідженні планується визначити роль розвитку емоційного інтелекту в процесі співпраці й співробітництва здобувачів у процесі активної пізнавальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі: Метод. огляд / уклад. Л.А. Якимова. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 32 с.
2. Бреус Ю.В. Емоційний інтелект як чинник професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах : автореф. ...к. психол. н. : 19.00.07. Київ, 2015. 20 с.
3. Вплив-емоцій-на-ефективність-навчально-го-процесу.
4. Загурська С.М. Напрями модернізації післядипломної освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологопедагогічний супровід професійного розвитку педагогічних працівників: стан і перспективи впровадження», 18 травня 2018 р.* / за заг. редакцією Войцехівського М.Ф., Івашньової С.В. Київ, 2018. 112 с.
5. Зязюн І.А. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! *Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр.* Київ, 2012. Вип. 3. С. 20–37.
6. Ковалькова Т.О. Емоційне стимулювання як метод активізації навчальної діяльності студентів. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kovalkova_0027.pdf.
7. Петрунько О.В. Психологізація педагогічної освіти: проблеми і перспективи. URL: <https://www.psyh.kiev.ua>
8. Руденок А.І. Емоційний інтелект спортсменів в контексті психологічних досліджень. Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 30-31 березня 2017 р.) / ред. колегія: Є.М. Потапчук (голов. ред.), Т.Л. Левицька, Л.О. Подкоритова, В.К. Гаврилькевич, О.В. Варгата. Хмельницький, 2017. 178 с.
9. Турчина Л.І. Психологічна складова у структурі педагогічних компетентностей сучасного освітянина. *Педагогічний пошук.* 2017. № 4. С. 31–33.

REFERENCES

1. Aktyvizatsiia navchalnoho protsesu u suchasni vyshchii shkoli: Metod. ohliad / Uklad. L. A. Yakymova. K.: DP «Vyd. dim «Personal», 2010. 32 s.
2. Breus Yu.V. Emotsiinyi intelekt yak chynnyk profesiinoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii u vyshchykh navchalnykh zakladakh: avtoref. ...k.psyhol.n.: 19.00.07. Kyiv, 2015. 20 s.
3. Vplyv-emotsii-na-efektyvnist-navchalnoho-protsesu.pdf
4. Zahurska S.M. Napriamy modernizatsii pisladiplomnoi osvity. Materialy Vseukrainskoi naukov-

praktychnoi konferentsii «Psykhologopedahohichniy suprovid profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv: stan i perspektyvy vprovadzhennia», 18 travnia 2018 r./ Za zah. redaktsiieiu Voitsekhivskoho M.F., Ivashnovoi S.V. Kyiv, 2018. 112 s.

5. Ziaziun I.A. Pedahohichna psykhohihiia chy psykhohichna pedahohika?! Estetyka i etyka pedahohichnoi dii: zb. nauk. pr. Kyiv, 2012. Vyp. 3. S. 20-37.

6. Kovalkova T.O. Emotsiine stymuliuvannia yak metod aktyvizatsii navchalnoi diialnosti studentiv https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kovalkova_0027.pdf

7. Kovalkova T.O. Emotsiine stymuliuvannia yak metod aktyvizatsii navchalnoi diialnosti studentiv <https://www.psyh.kiev.ua/>

8. Rudenok A. I. Emotsiinyi intelekt sportsmeniv v konteksti psykhohichnykh doslidzhen. Aktualni pytannia teorii ta praktyky psykhologo-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv: tezy dopovidei V Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Khmelnyskyi, 30–31 bereznia 2017 r.) / [red. kolehiia: Ye. M. Potapchuk (holov. red.), T. L. Levytska, L. O. Podkorytova, V. K. Havrylkevych, O. V. Varhata]. Khmelnytskyi, 2017. 178 s.

8. Turchyna L. I. Psykhohichna skladova u strukturii pedahohichnykh kompetentnosti suchasnoho osvitanynia / L. I. Turchyna, N. M. Kazmirchuk. Pedahohichniy poshuk, 2017. № 4. S. 31–33.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022.

The article was received 04 February 2022.